

ZAMANSIZLIĞA PƏRVAZ ETMƏK XOŞBƏXTLİYİ (Cavanşir Quliyev haqqında qeydlər)

Zümrüd DADAŞZADƏ

Məqalə Cavanşir Quliyevin 70 - illiyinə həsr olunub. Bəstəkar 70-cilər nəslinin ən özünəməxsus nümayəndəsi kimi səciyyələndirilir. Onun üslub xüsusiyyətləri, estetik prinsipləri, habelə əsas əsərlərinin məziyyətləri nəzərdən keçirilir. C. Quliyevin mahnı janrına gətirdiyi yeni obraz və ifadə vasitələrinə də diqqət yetirilir.

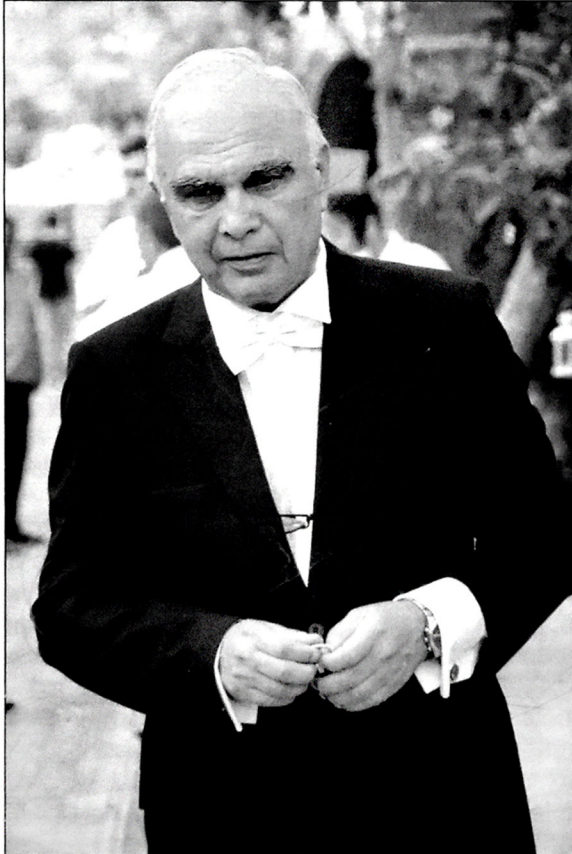
Açar sözlər: Cavanşir Quliyev, bəstəkar və folklor, 70-cilər nəslə, bədii kəşf, mahnı

Javanşir Quliyev həyatında yuvarlaq bir tarix qeyd edir.

Bizim musiqişünaslar heç zaman bu sənətkarı diqqətsiz qoymayıb. Onun yaradıcılığı "Musiqi dünyası"nın səhifələrində də işıqlandırılıb, elə jurnalın son nömrələrində bəstəkar haqqında müəllifi olduğum iki böyük məqalə dərc olunub [1].

Sənət yolunu illər izlədiyim, ikicildlik əsərlər toplusu - "Divan"ına geniş ön söz yazdığım C. Quliyev haqqında bu əlamətdar məqamda söz demək haqqımdan istifadə edib, bəzi əsas qənaətlərimi bölüşmək istərdim.

50 ilə yaxın bir müddət ərzində C. Quliyev musiqi landşaftımızda ən seçilən fiqurlardan biridir. Seçilən, sevilən, tədqiq edilən, dinlənən. Və hansı janrdan çalışmasından asılı olmayaraq - elə ilk xanələrdən müəllifliyi bilinən. Çağdaş dövrdə nadir hadisədir!

Tanınmış moskvalı bəstəkar, yeri gəlmişkən, C. Quliyev haqqında elə ilk xoş rəylərdən birinin müəllifi Viktor Yekimovski öz "Avtomonografiya"sında üslub məsələlərinə xüsusi diqqət yetirərək, üslubiyyatdan kənarlaşma (vnestilistika) hadisəsinin təhlükəsi məsələsinə də toxunur, bunu eybəcər bir hal kimi səciyyələndirir. O, nümunə olaraq bir neçə sitata əl atır, o cümlədən indi dəbdə olan bəstəkar Anton Bataqovun dediklərinə üz tutur: "Mən müəllif üslubiyyatından vaz keçməyə başlamışam. Üslub sənin mülkiyyətin deyil... Müxtəlif üslublar var və hər kəs onlardan istifadə edə bilər... Əbədiyyət üçün ancaq səfehələr yaradıblar..." [3, s. 311]

C. Quliyev epataj xarakterli belə bəyanatlara skeptik yanaşır və ən başlıcası - öz yaradıcılığı ilə onların əsassızlığını inandırıcı şəkildə sübut edir. Zamanımızda fərqli intonasiyasını tapmağa nail olan sənətkar möhkəm təməl üzərində özünəməxsus bir musiqi "binasını" ucaltmaq istiqamətində fəaliyyətini davam edir. Əbədiyyət barədə proqnoz verə bilmərəm - zaman verdikt çıxaracaq - amma əminəm ki, C. Quliyev əsərlərinə maraq çox - çox irəlidə də olacaq - onun musiqisi ifa da, tədqiq də ediləcək.

Cəsəretli, fərdi simalı "musiqi yazarları" ilə zəngin 70-cilər nəslinin ən cazibədar bir təmsilçisidir yubilyarımız - belə deyərdim. Bu fikir vaxtilə «Юность» (1988, №9) jurnalının səhifələrində də yer almışdır. C. Quliyevin adı V. Lobanov, İ. Bardanişvili, P. Vask. N. Korndorfla bir sırada - XX əsrin son rübünün ən maraqlı sənətçiləri sırasında çəkilir.

SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının katibi Andrey Eşpayın 1983-cü ildə sovet musiqisi festivalı günlərində yüksək kürsüdən səsləndirdiyi sual-nida də kifayət qədər səciyyəvidir: "Bu nümunələr (violin və saz üçün Sonata, zuma ilə simfonik orkestr üçün Uvertüra nəzərdə tutulur - Z.D.) müəllif təxəyyülünü ifadə etmək, qeyri-standart bədii həllə nail olmaq yolunda folklorun təqdim etdiyi böyük imkanların sərgilənməsi, ən yaxşı isbatı deyilmi?" [4, s.27]

Onu da deyim ki, milli musiqinin müasir ifadə vasitələri ilə dilləndirilməsi yolunu seçən bu bəstəkar heç zaman zəngin musiqi irsimizin istismarı yolu ilə getməmişdir. Milli musiqi onun öz ana dili olduğundan Cavanşir dünya musiqisinin təkliflərindən bəhrələnərək gözəl bir xəlitə ortalığa qoya bilməmişdir.

Açığını deyim ki, onun bəstəkar peşəsinə heyrət dolu münasibəti mənə həmişə yaxşı mənada təəccübləndirib. Bəstəkar, C.Quliyevin təbircə, uca bir addır, başqa sənət sahiblərindən fərqlənən "fövqəladə" bir kəsidir.

Başqa bir müsahibədə "çətin peşədir bəstəkarlıq" deyən C.Quliyevin sənət qarşısında böyük bir məsuliyyəti aşkarlanır. Bu səbəbdən akademik musiqidə əsərlərinin sayı bəlkə də çox deyil - amma hər yaratması bir hadisə. Avropalı simli xordofon - violin və türk mizrablı xordofon - sazı bir araya gətirərək, ümumi dil axtarışlarına çıxıb və zəfər çalıb. Zurna ilə simfonik orkestr üçün uvertüranı Üzeyir Hacıbəylidən təkan alaraq yazan bəstəkar eyni qəhrəmanlıq mövzusu məcrasında fərqli, arxaik "nəfəs" aşılانmış obraz yaratmağı bacarıb. Üzeyir bəyə həsr etdiyi Dördüncü simfoniyasında mənəviyatsızlıq mövzusu simfoniya janrında təcəssümünü verərkən instrumental teatrın köməyindən də sərf-nəzər etməyib. Üçüncü simfoniyasının əsas mövzusunda isə müxtəlif mənbələrdən (pentatonika, jazz, erkən Stravinski, arxaik folklor) qaynaqlanan musiqi obrazı ilə həmkarlarını kəşf edib. "Muğam ladlarında yeddi pyesdə" - vur-tut 7-8 dəqiqə davam edən mini-silsilədə - əsas məqamlarımızın cövhərini təqdim edə bilib. "Karvan"ın sonunda (əsər fleyta, saz və violonçel üçündür) müxtəlif "musiqilər" in heç də bir-birinə yabançı olmadığını cavanşirsayağı isbat edərək, violonçeli gitaraya çevirib.

Məsuliyyətlidir, həm də iddialıdır. Deyir: global musiqi yazmaq istəyirəm, elə ki coğrafiyasından asılı olmayaraq dünyanın istənilən guşəsində dinləyicisini tapsın. Amma sadə yollardan, auditoriyanın müəyyən hissəsinin həvəskar olduğu ekzotikadan da qaça bilir. Digər tərəfdən əmindir ki, musiqi heyran etməlidir - mütləq. Sarsıtmalıdır, güclü emosiya doğurmalıdır. Bax belə - bir-biri ilə çətin uyuşan məqsədlərin "məngənəsində" yaşayır - illərdir... və bədii kəşfləri ilə təəccübləndirməyi bacarır!

Gözəllik sorağındadır. Hesab edir ki, musiqi ruhun qidasıdır. Musiqinin əsas amalı həyatın gerçəkliyini əks etdirmək deyil, əksinə, gerçəkliyi daha da gözəlləşdirmək, zənginləşdirmək, ruhu saflaşdırmaqdır.

Bayaq dedim ki, Cavanşiri sevirilər - ilk öncə onun mahnılarına görə. Onların sayı yüzlərlədir - bir neçə il öncə həmin nəğmələrin böyük bir hissəsi dördcildlik şəkildə nəşr olunub. Bu sahədə Cavanşirin uğurlarını təmin edən başlıca amil onun ifadəli, yaddaqalan melodiylar yaratmaq bacarığıdır. Mahnılar çələngində ən azı üçü simvol səviyyəsinə yüksəlib. "Bura Vətəndi..." mahnısı üçün məxsusi səs-söz birliyi səciyyəvidir. Yeri gəlmişkən, Cavanşirin fikrincə, mahnı elə sözün musiqiləşdirilməsi istəyindən meydana gəlir. Bəstəkarın vətən nəğməsində pafos yox: ancaq etibar doğuran nadir səmimiyyət. Ali sadəlik! Heyranlıqla Vətənin seyrinə çıxmış Azərbaycan oğlunun sevgi etirafı. Başqa bir nəğmə - "Novruz gəldi" - əziz və doğma bayramımızın musiqili vizit vərəqidir. Və, nəhayət, Azərbaycanın müstəqillik uğrunda mübarizəsi dalğasında məşhur olmuş "Əsgər marşı". Həmin marşın

sədaları altında Azərbaycan ordusu döyüş meydanına da atılırdı. İndi azad olunmuş Qarabağ torpaqlarına da - Şuşaya, Ağdama, Kəlbəcərə - bu marşın sədaları altında daxil olur. Şərəfli qələbərimizin himnidir vüqarlı "qaməti" ilə seçilən "Əsgər marşı". Bəs bu mahnı-marşı özgün edən nədir? Bu sualı vaxtilə F.Çələbi cavablandıraraq qeyd edirdi ki, mahnıda marş vəznitmi ilə "dərindən hissi doğuran" (Ü.Hacıbəyli) şüştər məqamı, onun əsasında bəstələnən gözəl, təbiətə lirik melodiya bir araya gətirilir: nəticədə son dərəcə cazibədar bir musiqi ərəsəyə gəlir [2]. Bax belə - ilk nəzərdə uzlaşması mümkün olmayanı uzlaşdıraraq Cavanşir böyük-kiçik - heyrətamiz sənət inciləri yaradır.

C.Quliyevlə ünsiyyət, söhbətlər xüsusi bir mövzudur. 80-ci illərin ortalarında Bəstəkarlar İttifaqında fəal çalışan gənclər birliyində onu bir maraqlı insan kimi tanıyıram. Polemik təkəkkürə malik, istənilən rəyi təkzib etmək iqtidarında olan. Öz fikirlərini cəsarətlə irəli sürən və onların həqiqiliyini isbat etmək üçün mərdənə mübarizə aparan. Sonra da - mütəmadi də olmasa - müxtəlif məsələləri onunla müzakirə etmək tələbatım olub. Hər məsələyə özgün yanaşma, sualdan təkan alaraq fərdi qənaətlərini bölüşmək istəyini görmüşəm. Janrların təftişi dövründə ənənəvi atribusiyaların saxlanılmasının vacibliyi, xalq musiqisindən birbaşa iqtibasların yolverilməzliyi, türk xalqlarının musiqisinin ümumi köklərinin aşkarlanmasının zəruriliyi, simfonik muğam janrının yaşadılması yolları və s. - söhbətlərimizin əhatə etdiyi mövzu və problemlərin yalnız kiçik bir qismidir.

Sənətkarımız usanmayaraq çalışır. Üç - "Oğuznamə", "Kızılırmak", "Tufan" - baletlərinin, "Necip Fazıl", "Müşfiq ağıları" oratoriyalarının partituraları tamamlanıb. Qiraətçi, dörd solist və qadın-xanəndə üçün nəzərdə tutulan sonuncu oratoriyada "qartal təbiətli" Mikayıl Müşfiqin başına gələn faciə canlandırılır və bu faciənin arxasında duran ciddi mənəvi problemlər səsləndirilir.

Müsahibələrindən birində C.Quliyev Abbas Tufarqanlıya üz tutur. Aşıqdan soruşublar: "Niyə şeir yazırsan?" Deyib: "Yazmaya bilmirəm".

C.Quliyev üçün də yazmaq-yaratmaq həyatının amalıdır. Və bu sözlərdə heç bir pafos yox.

Yaradıcı insana nə arzulamaq olar? İlk əvvəl bütün əsərlərinin səhnə üzünü görməsini. Tamaşaya qoyulsun, çalınsın - mənəcə, belə əsərlərə ehtiyac böyükdür. Dinləyicilərimiz Cavanşir Quliyev musiqisi ilə görüş üçün darıxıblar. Dost - tanış - pərəstişkar da ki, bəstəkarın bədii kəşfləri intizarında. İlk növbədə biz, musiqişünaslar. Vyaçeslav Rojnovski demişkən, heç kim istedadlı yeni musiqi əsərinin yaranmasına musiqişünas qədər sevinmir.

Vaxtilə rejissor Vaqif İbrahimov C.Quliyev uvertürasını dinlədikdən sonra musiqinin "zamanı yarib zamansızlığa pərvaz etmək" kimi xüsusiyyətindən söz açmışdır.

Öz əsərləri ilə belə bir təəssürat doğurmaq iqtidarında olan sənətkar, mənəcə, xoşbəxtidir!

ƏDƏBİYYAT

1. Axundova-Dadaşzadə Z.A. Cavanşir Quliyev: total musiqi axtarışlarında //Musiqi dünyası, №3, 2019 (birinci məqalə) 2020, №1 (ikinci məqalə)
2. Çələbi F.İ Simfonik bəstəkarın mahnıları //Musiqi dünyası, 2012, №4
3. Екимовский В.А. Автомонография. Москва: Музиздат, 2008
4. Эшпай А.Я. Задачи советской музыки на современном этапе и творчество молодых композиторов // Советская музыка, 1984, №3